

УДК 930.2:304.4(477) «1991/2010»

Світлана Миколаївна ШЕВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу філософії та
історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України
E-mail: shevchenko_s_n@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ З ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Шевченко С. М. Діяльність шкіл з іноземною мовою в умовах інклюзії // Вектор Поділля : наук. журн. / [Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж; редкол.: М. М. Тріпак (гол.ред.), О. Н. Коркушко (заст. гол. ред.), А. Zielińska та ін.]. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2018. Вип. 1. С. 187–196. – ISSN 2617-1112

Анотація

Вступ. У статті показано, що на сучасному етапі суспільного розвитку Українська держава гарантує рівні права для всіх національностей, які проживають на території України; встановлено, що в умовах незалежної держави в контексті суспільно-політичних подій змінилася система навчання для дітей національних меншин і з обмеженими можливостями; проаналізована кількість шкіл у досліджуваній період.

Мета. Аналіз розвитку шкіл з російською мовою навчання в умовах незалежної України (1991-2010).

Результати. У статті проаналізовано організацію навчального процесу у школах з російською мовою навчання в умовах незалежної України (1991–2010); встановлено, що в досліджуваній період російська освіта декларувалася на рівності здобуття знань, умінь і навичок, гарантуванні вільного розвитку національних мов та культур.

Ключові слова: незалежна Україна, розвиток, навчальні плани, школи з російською мовою навчання, курси, факультативи.

Svitlana Mykholaivna SHEVCHENKO

PhD, Senior Research Fellow,
Senior Scientist of the Department,
of History and Philosophy of Education Institute of education NAPS Ukraine
E-mail: shevchenko_s_n@ukr.net

ACTIVITIES OF SCHOOLS WITH FOREIGN LANGUAGE IN CONDITIONS OF INCLUSION

Abstract

Introduction. The article shows that at the present stage of social development, the Ukrainian state guarantees equal rights for all nationalities living on the territory of Ukraine; it was established that in the conditions of an independent state in the context of socio-political events the system of education for children of national minorities and the disabled was changed; analyzed the number of schools in the study period.

Purpose. Analysis of the development of schools with Russian language of instruction in the conditions of independent Ukraine.

Results. The article analyzes the organization of the educational process in schools with Russian language of instruction in an independent Ukraine (1991-2010); it was established that during the period under study the Russian education was declared on the equality of obtaining knowledge, skills and skills, ensuring the free development of national languages and cultures.

Keywords: *independent Ukraine, development, curricula, schools with the Russian language of instruction, courses, and electives.*

JEL classification: H-82, O-21

Вступ. На сучасному етапі суспільного розвитку Українська держава гарантує рівні права для всіх національностей, які проживають на її території. За роки незалежності в Україні створені правові основи державної національної політики, яка будується на принципах рівності соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян. Становлення незалежної Української держави є надійним захистом для осіб з обмеженими можливостями та дітей шкіл національних меншин. Розбудова незалежної України відкрила нові перспективи для відродження всіх національностей. Діти всіх національностей як складова народу України є повноправними суб'єктами політичного процесу.

Розроблена протягом років незалежності концепція етнонаціональної політики, що знайшла відображення в Законах України «Про освіту» (2001, 2017), «Про національні меншини в Україні» (1992), «Про національні меншини в Україні» (1992), «Про засади державної мовної політики» (2012), Конституції України (1996), Національній доктрині розвитку освіти (2002) є основою для забезпечення прав та інтересів національних спільнот.

Кожен громадянин України має право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої). Ст. 7 Закону України визначає «особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу

України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства» [2, с. 2].

Мовами національних меншин, згідно з законом в Україні є: білоруська, болгарська, гагаузька, грецька, єврейська, кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька й угорська. Вони як складова народу України є повноправними суб'єктами політичного процесу. Складність розв'язання означеної проблеми зумовлюється не лише необхідністю подолання важких політичних, соціально-психологічних, мовно-культурних та інших наслідків деформації етнонаціональної сфери в минулому. Головними напрямками оновлення школи в Україні була реалізація ідеї народності на основі засвоєння традицій національних культур: відродження ролі школи в розвитку культури народу, демократизація всіх сторін шкільного життя; індивідуалізація та диференціація навчально-виховного процесу. Основним шляхом здійснення індивідуалізованого навчання є диференційований підхід – «національний критерій диференціації шкільної освіти», зокрема для шкіл національних меншин [14, с. 82]. Важливою соціально-економічною передумовою створення єдиної системи навчання і виховання по всій території республіки була робота щодо визначення нового змісту навчання й виховання залишаючись єдиною за сутністю, метою і завданнями, основним змістом навчання і виховання. Загальноосвітня школа республіки функціонувала у вигляді «навчальних закладів різних типів» [5, с. 35]. Запровадженню диференціації за національним критерієм сприяло положення про забезпечення всіх націй та національних меншин які проживають в Україні, вихованням і навчанням їхньою рідною мовою. Під диференційованим підходом в українському шкільництві дослідники розуміють складний і розмежований, різнобічний процес, що виявляється у різних формах, як зовнішній, так і внутрішній, який узгоджується і підпорядковується й меті освіти, і загальноосвітнім процесам, а також великою мірою ідеологічним і соціоекономічним чинникам. Він має різні форми вияву: зовнішні – багатоманіття типів навчальних закладів, наявність додаткових і спеціальних факультативів і курсів, які пропонують розширений зміст освіти, визначення типів навчального закладу на основі господарських потреб найближчого оточення школи тощо. Внутрішня диференціація розуміється як «розподіл навчальних планів, програм, за рівнем складності, наявністю/відсутністю окремих предметів, різних термінів навчання в межах навчальних закладів відповідно до їх типів та спрямованості» [11, с. 6]. Зовнішня диференціація організації шкільної освіти, – ґрунтувалася не на здібностях і нахилах учнів, а на їхній належності передусім до певної статі чи національності [4]. Важливим завданням державотворення є забезпечення сприятливих умов для подальшого розвитку всіх етнічних груп в Україні.

Перші систематизовані дослідження з проблем розвитку національної освіти в Україні з'явилися з другої половини XIX ст. у працях М. Барсова,

І. Малишевського, М. Петрова, Н. Мукалова та ін. Проблеми становлення та розвитку російської освіти в Україні порушено в наукових розвідках сучасних дослідників (Н. Кротік, О. Овчаренко, В. Орлянського та ін.). Упродовж останніх десятиріч значно зріс інтерес науковців до вивчення проблем регіональної освіти й виховання, зокрема історико-педагогічних досліджень, які певною мірою висвітлювали процес розвитку російського шкільництва в Україні В. Войналович, О. Галенко, Н. Кротік, С. Мельник, І. Миронова, О. Овчаренко, В. Омельчука, В. Орлянського, В. Павленко, М. Панчук та ін. Учені розкрили різні аспекти розвитку російської освіти в Україні. Проте в історико-педагогічній теорії практично відсутні роботи, які б комплексно досліджували процес становлення й розвитку російського шкільництва на Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Мета та завдання статті. Аналіз розвитку шкіл з російською мовою навчання в умовах незалежної України (1991-2010) та дослідження їх кількості у зазначений період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині відкриваються нові більш доступного режиму інклюзивного навчання для дітей з обмеженими можливостями. На початок 90-х рр. в Україні діяло 21.044 шкіл, з них 15.538 – українських, 3.364 – російських, 97 – румунських, 59 – угорських, 13 – молдовських, 9 – єврейських, 3 – польських, 2 – татарські та понад 130 шкіл з двома-трьома мовами навчання та інші [7, с. 112]. Серед них працювали школи з російською мовою навчання у яких навчалися діти всіх національностей та діти з обмеженими можливостями. Відповідно до виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. №1482-р «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» було видано Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 грудня 2009 р. №1153, яким передбачено «...утворення навчально-реабілітаційних центрів на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, залучення фахівців і використання обладнання зазначених шкіл з метою поліпшення навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, в класах з інклюзивним навчанням і спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів». На даному етапі це в перспективі розвитку і є як інноваційний метод для них. На думку вчених, це найкращий метод адаптації дітей з обмеженими можливостями в світ чуючих і можливість задовольнити наявних потреб в них. Розроблених науковцями теоретичних підходів у галузі інклюзивної освіти з сучасними освітніми технологіями створює умови для впровадження сучасної моделі психолого-педагогічного та корекційно-реабілітаційного супроводу освіти дітей з обмеженими можливостями, а для дітей шкіл з російською мовою навчання це умови спілкування. Це підтверджується тим, що спеціалісти центру корекційної роботи та інклюзивного навчання в м. Києві беруть участь у здійсненні супроводу дітей з обмеженими можливостями в закладах з інклюзивним навчанням та організовують навчання фахівців.

Розвиток шкіл для дітей з обмеженими можливостями у школах з російською мовою навчання свідчить, що вітчизняні розробники теоретичних

основ освіти національних меншин висунули ідею, що поєднувала громадську освіту і полікультурність. Обрана концепція багатокультурної освіти зумовлювалася потребою організації системи навчання етнокультури, виховання на її основі самобутності й різноманітності громадян держави, формування поваги та почуття гідності у представників усіх культур незалежно від расового або етнічного походження, віросповідання тощо.

У Законі України наголошується на збереженні та збагаченні українських культурно-історичних традицій, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживали в Україні (Закон України, 1992, № 36, с. 51). Нами досліджено, що в 1991-2010 рр. система освіти національних меншин за мовною ознакою була різнобічна. Основною метою якої було забезпечення конституційних прав громадян на навчання рідною мовою [5].

Зміст навчально-виховного процесу у школах усіх типів був єдиним і спрямовувався на формування національної свідомості українського народу й ознайомлення з культурою народів, які проживали в Україні. Основним документом, який регулював навчально-виховний процес, був навчальний план, що складався на основі розроблених Міністерством освіти базових навчальних планів. Навчальний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснювався за типовими навчальними планами.

Аналіз Типових навчальних планів для загальноосвітніх шкіл України, зокрема навчального плану середньої загальноосвітньої школи з російською мовою навчання на 1991/92 н. р. дав змогу з'ясувати, що державна політика щодо задоволення освітніх потреб дітей національних меншин спрямована на забезпечення гарантованого Конституцією України та міжнародними актами право на освіту рідною мовою, створення потенційних можливостей для розвитку полікультурного середовища [9, с. 31]. Також, за нашими дослідженнями можна стверджувати, що в умовах незалежної України було удосконалено навчальні плани для шкіл національних меншин, зокрема конкретизовано назви таких предметів: із «Історії», «Географії», стало «Історія України», «Географія України», а також передбачалося навчання на факультативних заняттях.

У цей час поширеним явищем була діяльність факультативів та гуртків з вивчення рідної мови. У пояснювальній записці Типових навчальних планів початкової школи з навчанням українською та мовами національних меншин зазначалося, що типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, на курси за вибором, індивідуальні та групові заняття.

Гранична наповнюваність класів та тривалість уроків встановлювалася відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів за вибором у міських загальноосвітніх навчальних закладах становила 8, сільських – 4 учні. «За меншої кількості учнів можуть створюватися міжкласні та міжшкільні факультативи та курси за вибором учнів» [9, с. 26, 30]. У сільських

малокомплектних школах допускався поділ старших класів на профільні групи при вивченні предметів різних профілів (у межах передбаченого на це ліміту годин, у т.ч. з використанням часу варіативної складової). Згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, класи могли ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, а також при вивченні інших предметів за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів. У наказі про «Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 - 2004/2005 н. р.» зазначалося, що «Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет - клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи» [6, с. 2]. Викладання здійснювалося рідною, двома і трьома мовами навчання [6, с. 1]. У школі з навчанням тією чи іншою мовою національних меншин планувалися уроки мови (1, 2, 3, 4 кл.) й читання (класного й позакласного) (2, 3, 4 кл.) (програма по руському языку, авт. Гудзик І.П., Вашуленко М.С., Прищепа О.Ю.).

Основна мета вивчення мов і літератур в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин полягала у створенні оптимальних умов для активного володіння учнями державною та рідною мовами, формування мовної, комунікативної, етнокультурної компетенцій, що надавала можливість користуватися ними в різних суспільних сферах діяльності. Навчання учнів на перехідному періоді розподілу навчального матеріалу здійснювалася за програмами, підручниками та навчальними посібниками для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (мова навчання) або за програмно-навчальним забезпеченням для вивчення другої мови національних меншин з внесенням до них відповідних корективів.

У 2001 р. загальноосвітні навчальні заклади з російською мовою навчання працювали за програмою «Російська мова», 5-11 кл., (Програма «Російська мова», 5-11 кл. Російська словесність в школах України. – 2001. - №4; Програма «Російська мова», 5-11 кл. Російська словесність в школах України. – 2003. - №1). До цієї програми було перевидано підручники для 5-9 класу; видано підручники «Російська мова» 5, 6 кл. з курсу 3(2) - 9 кл. та 5 кл. з курсу 5-9 кл. (за ред. І.П. Гудзик); навчальні посібники: «Російська мова. Комунікативний курс», 5 кл. (авт. Н.Ф. Баландіна, Харків: Торсінг, 2002); «Слушаєм-читаєм, говорим-пишем» (авт. Л.В. Давидюк та ін., К.: Освіта, 2002).

Вивчення курсу літератури в школах з російською мовою навчання здійснювалося за програмою для 5-11 кл. видавництва «Шкільний світ», 2001 р. Основними завданнями цього курсу було формування читацької культури, творчих здібностей, виховання почуття краси та виразності рідного слова, розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва, сприяння розширенню культурно-пізнавальних інтересів, розуміння щодо національних особливостей і його складових.

У 2004/2005 н. р. загальноосвітні навчальні заклади з навчанням мовами національних меншин працювали відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 (лист від 07.05.2004 р. № 1/9-252). Кількість годин, відведених на вивчення української та рідної мов і літератур, у цих планах залишилася такою, як і в попередні роки. Лише на вивчення предмета «Я і Україна» виділено в 3, 4 кл. по 2 год на тиждень.

На основі Типових навчальних планів загальноосвітні навчальні заклади складала на кожен навчальний рік робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової, враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів. Аналіз навчальних планів показав, що порівняно з попередніми (за 1991/92 н. р.) вони значно різняться, зокрема, годинами навчання; новими предметами: друга іноземна мова, зарубіжна література й література національних меншин, всесвітня історія і правознавство; було відведено додатковий час на профільне й поглиблене вивчення навчальних предметів, зокрема створено факультативи; відкрито класи з російською, українською і англійською мовами; передбачено вивчення спецкурсів з інших мов національних меншин. Крім того, в умовах незалежної України було відкрито школи з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини. У навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин створювалися умови для опанування рідної мови. Згідно з відомостями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2010 р. діяло 1 149 закладів із російською мовою навчання (685 тис. учнів); 131 тис. – вчили її факультативно чи в гуртках. Станом на 2010/2011 н. р. загалом здобувало середню освіту 3 421 606 учнів; відповідно російською – 1 931 588 (29,4% від загальної кількості учнів) [2, с. 15].

Однією з особливостей шкіл з російською мовою навчання було те, що деяких таких школах мали право навчатися діти різних національностей. Що нині є найактуальнішою проблемою «інклюзивної освіти». Про особливість навчання осіб з обмеженими можливостями наголошував найвидатніший представник України, Великий педагог, громадський діяч та вчений В.О. Сухомлинський. Використовуючи багатовіковий досвід рідного народу, власне розуміння розвитку дитини, напрацювання своїх колег, учений розробляв питання про самосвідомість учнів з недостатньо розвиненими здібностями. Він дав психолого-педагогічну характеристику дітей з вадами розумового розвитку й визначив предмет корекції, тобто що саме в їхній психіці має підлягати корекційному впливу. На основі аналізу праць В.О. Сухомлинського з'ясовано, що дитина з інтелектуальними вадами в його творах постає як «малоздібна», «зі слабким розумом» або з «обмеженими можливостями інтелектуального розвитку». Характерною особливістю психічного складу малоздібної дитини. Це мислення не тільки у плані її успішності, а й мотивів навчальної діяльності. Вчений розумів і моральний бік цієї проблеми, усвідомлюючи, що не всі діти мають розвинені розумові здібності. Тому в Павлівській середній школі велику увагу приділяли розвитку малоздібних школярів, виправленню недоліків розумового розвитку.

Спеціальні дослідження доводять, що саме знижена здатність до узагальнень (виділення, абстрагування) є найістотнішою рисою мислення дітей із затримкою психічного розвитку. На мислення як «вершинний» пізнавальний процес у структурі інтелекту має спрямовуватися корекційний вплив педагога в роботі з відстаючими в навчанні дітьми. «Нерівність розумових здібностей» призводить до того, що не всі учні можуть досягти однакової межі розумового розвитку. Завдання школи полягає в тому, щоб ця нерівність не переживалась окремими вихованцями як нещастя. Саме розуміння окремими дітьми своїх обмежених можливостей в інтелектуальному розвитку є причиною їхнього небажання вчитись. Учений та педагог застерігав: «Людина вже в дитинстві відчуває себе неповноцінною. Цього не повинно бути!» [12, с. 125–129].

Відхилення у психофізичному розвитку досить різноманітні й можуть належати до слухової, зорової, мовної, рухливої, інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, до окремих сторін психічної діяльності сприймання, уваги, пам'яті, мовлення, мислення тощо, викликані патологічними відхиленнями в розвитку. І, тому, на думку В.О. Сухомлинського: «таких дітей не можна посилати в допоміжну школу, бо вони не є розумово відсталими й небезнадійними у своєму інтелектуальному розвитку. Він писав: «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно» [13, с. 55–208, с. 126-127].

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження свідчать, що протягом 1991–2010 рр. відроджувалася системи освіти національних меншин. Незалежна держава в контексті суспільно-політичних подій змінила систему навчання дітей національних меншин і осіб з обмеженими можливостями. У навчально-виховному процесі державна освітня політика спрямовувалася на те, щоб враховувалися не лише мовні потреби, а й зміст і стан роботи початкової та середньої освіти шкіл етноменшин, зокрема вирішилися найактуальніші проблеми навчання осіб з обмеженими можливостями. Про це свідчить державна освітня політика яка в досліджуваний період спрямовувалася на те, щоб не залишити поза увагою жодної ланки виховної й освітньої роботи та вважалася невід'ємною ідеологічною складовою культури всього багатонаціонального українського народу. Зміст і стан роботи початкової та середньої освіти шкіл національних меншин був спрямований на відбудову народного господарства, умови відродження, збереження культури всіх етноменшин; забезпечення шкіл в кваліфікованих кадрах; гарантуванні рівності здобуття знань, умінь і навичок; вільного розвитку національних мов і культур, а також в умовах незалежної України зверення уваги на особливості навчання осіб з обмеженими можливостями.

Аналіз навчальних програм, планів шкіл з російською мовою навчання показав, що етномовна політика позитивно вплинула на формування змісту освіти шкіл національних меншин, зокрема на диференціацію у викладанні таких предметів, як рідна мова, література; запроваджених факультативів, курсів та спецкурсів. Отже, освіта національних меншин у цей час декларувалася на рівності здобуття знань, умінь і навичок, гарантуванні вільного розвитку мови, культури; забезпеченні потреб етнічних меншин

навчальною й методичною літературою, а також особливістю навчання осіб з обмеженими можливостями.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми, а спрямовує на вивчення розвитку внутрішньої диференціації організації навчального процесу шкіл з російською мовою навчання.

Список літератури

1. **Закон України. Про освіту.** (Прийняття від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Набрання чинності 28.09.2017). [Електронний ресурс]. URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>
2. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/2011 навчального року. Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. К., 2011. 99 с.
3. Відродження шкіл національних меншин на Україні (із фондів музею) / за ред. Кирпач А. І., Тригубенко В. В., Ліханова І. Г. Київ : Педагогічний музей України. Крижопіль друк, 1993. 32 с.
4. Гончаренко Л. А. Полі культурна освіченість педагога: теорія і практика; за ред. В. В. Кузьменка. Херсон : РІПО, 2009. 136 с.
5. Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України. (Розроблена МНО УРСР та НДІ педагогіки УРСР) Поч. шк. № 11. 1990. С.35
6. Лясковська-Щур, В., Гіжицький Я. Житомирська обласна Спілка поляків України. [Електронний ресурс]. URL : <http://zozpu.zhitomir.net/>
7. Мельник С. Етнічне та мовне розмаїття України. Монографія / С. Мельник, С. Черничко // Ужгород: ПоліПрінт, 2010. 164 с.
8. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 342 від 25.04.2001р. Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 - 2004/2005 навчальні роки [Електронний ресурс]. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=023UQ54FB7&abz=3GMH1>
9. Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 року № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»: наказ МОН України № 66 від 05.02.09. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2009. № 8 (березень) С. 3 – 32.
10. Российские школы [Електронний ресурс]. URL : <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/v-ukraini-ie-614-rosiiskykh-shkil-a-rosiisku-movu-vyvchaie-maizhe-milion-uchniv>.
11. Сухомлинська О. В. Передне слово / Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.): монографія / авт.: Сухомлинська О.В., Дічек Н.П., Березівська Л.Д., Гупан Н.М., Бондар Л.С., Антонець Н.Б., Філімонова Т.В., Антонець М.Я, Куліш Т.І., Шевченко С.М. Київ : Педагогічна думка, 2013. С. 6.
12. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : У 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4. С. 125–129.
13. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. тв. : У 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. С. 55–208., с. 126-127.
14. Шабалина З.П. Дифференцированный подход в обучении младших школьников // Нач.шк. №6. 1990. С. 82.

References

1. Zakon Ukrainy. Pro osvitu. (Pryjnyattya vid 05.09.2017 r. # 2145-VIII. Nabrannya chy`nnosti 28.09.2017). [Elektronny`j resurs]. URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>
2. Zagal`noosvitni navchal`ni zaklady` Ukrainy` na pochatok 2010/2011 navchal`nogo roku. Staty`sty`chny`j byulet`n` / Derzhavny`j komitet staty`sty`ky` Ukrainy`. K., 2011. 99 s.
3. Vidrozhennya shkil nacional`ny`x menshy`n na Ukraini (iz fondiv muzeyu) / za red. Ky`rpach A. I., Try`gubenko V. V., Lixanova I. G. K. : Pedagogichny`j muzej Ukrainy`. Kry`zhopil` druk, 1993. 32 s.
4. Goncharenko L. A. Poli kul`turna osvichenist` pedagoga: teoriya i prakty`ka; za red. V. V. Kuz`menka. Xerson : RIPO, 2009. 136 s.
5. Koncepciya seredn`oyi zagal`noosvitn`oyi nacional`noyi shkoly` Ukrainy`. (Rozroblena MNO URSSR ta NDI pedagogiky` URSSR) Poch. shk. # 11. 1990. S.35
6. Lyaskovs`ka-Shhur, V., Gizhy`cz`ky`j Ya. Zhy`tomy`rs`ka oblasna Spilka polyakiv Ukrainy`. [Elektronny`j resurs]. URL : <http://zozpu.zhitomir.net/>
7. Mel`ny`k S. Etnichne ta movne rozmayittya Ukrainy`. Monografiya / S. Mel`ny`k, S. Cherny`chko // Uzhgorod: PoliPrint, 2010. 164 s.
8. Ministerstvo osvity` i nauky` Ukrainy`. Nakaz # 342 vid 25.04.2001r. Pro ty`povi navchal`ni plany` zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv na 2001/2002 - 2004/2005 navchal`ni roky` [Elektronny`j resurs]. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=023UQ54FB7&abz=3GMH1>
9. Pro vnesennya zmin do nakazu MON Ukrainy` vid 23.02.2004 roku # 132 «Pro zatverdzhennya Ty`povy`x navchal`ny`x planiv zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv 12-richnoyi shkoly`»: nakaz MON Ukrainy` # 66 vid 05.02.09. // Informacijny`j zbirny`k Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy`. 2009. # 8 (berezen`) S. 3 32.
10. Rossy`jsky`e shkoly [Elektronny`j resurs]. URL : <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/v-ukraini-ie-614-rosiiskykh-shkil-a-rosiisku-movu-vyvchaie-maizhe-milion-uchniv>.
11. Sukhomlyn`s`ka O.V. Perednie slovo / Dy`ferencijovany`j pidxid v istoriyi ukrajins`koyi shkoly` (kinecz` XIX – persha treti`na XX st.): monografiya / avt.: Suxomly`ns`ka O.V., Dichek N.P., Berezivs`ka L.D., Gupan N.M., Bondar L.S., Antonecz` N.B., Filimonova T.V., Antonecz` M.Ya, Kulish T.I., Shevchenko S.M. – K.: Pedagogichna dumka, 2013. S. 6.
12. Sukhomlyns`ky`j V. O. Pavly`s`ka serednya shkola / V. O. Suxomly`ns`ky`j // Vy`br. tv. : U 5 t. K. : Rad. shk., 1977. T. 4. S. 125–129.
13. Sukhomly`ns`ky`j V. O. Problemy` vy`xovannya vsebichno rozvy`nenoyi osoby`stosti / V. O. Sukhomly`ns`ky`j // Vy`br. tv. : U 5 t. K. : Rad. shk., 1976. T. 1. S. 55–208., s. 126-127.
14. Shabaly`na Z.P. Dy`fferency`rovannyj podhod v obucheniy` mladshy`x shkol`ny`kov / Z.P. Shabaly`na // Nach.shk. #6. 1990. S. 82.

